

סימן נז: האם אפשר לתקן בימינו הפקעה של כסף הקידושים לסרבני גט?

- א. פתיחה
ב. הנזק המעשי שבהצעה כזו
ג. פתיחה לדיון ההלכתי
ד. דיון בשיטת הרשב"א על הפקעת קידושים
- ה. האם היו מקרים שבהם הפקיעו קידושים למעשה שלא על פי תנאיו של הרשב"א?
ו. סיכום

א. פתיחה

י"ח בתשרי תשע"ח

לכבוד פרופסור ברכיהו ליפשיץ,

שלום וברכה ומועדים לשמחה.

ביקשתם את עזרתנו בקידום הצעת חוק שמצהירה שבמקרה שבו פסק בית דין רבני על חיוב לתת גט, והגט לא ניתן תוך שנים עשר חודש, כנסת ישראל מפקיעה למפרע את כסף הקידושים. להצעת החוק צורף מאמר שמסביר את ההיתכנות ההלכתית של הצעה זו. ראשית, אדגיש שכגוף ציבורי מכון פוע"ה אינו הכתובת הציבורית המתאימה לדיון הלכתי ו/או מעשי בעניין הצעת החוק האמורה להפקעת כסף הקידושים, זאת מתוקף העובדה הפשוטה שמכון פוע"ה אינו עוסק כלל בעניינים השוטפים שבכל יום ויום בענייני קידושים וגירושים, אלא אך ורק בענייני פוריות ורפואה על פי ההלכה. במסגרת זו, פעמים שמכון פוע"ה עוסק בעניינים המשיקים לעבודתם של בתי הדין הרבניים, כגון פסיקה הלכתית בעניין יחסם של הנולדים מטיפולי פוריות (אמנם גם כאן, בסופו של דבר ההכרעה בעניין נתונה כמוכן בידי בתי הדין הרבניים), וכן לעיתים בהמלצות למועצת הרבנות הראשית בעניין היחס להצעות חוק שונות שיש בהן מימד הלכתי – רפואי.

שונה הדבר ביחס להצעת החוק המדוברת, שאמנם עוסקת בנושא חשוב מאוד, אולם אין בינה לבין ענייני רפואה והלכה ולא כלום. לכן הצעתי לפנות בעניין הצעת חוק זו למועצת הרבנות הראשית לישראל או לבית הדין הרבני הגדול, על מנת לקבל חוות דעת הלכתית ממי שעוסקים בנושאים אלו ביום יום, ולראות האם יש היתכנות מעשית ממשית להצעת חוק זו.

ב. הנזק המעשי שבהצעה כזו

כבדרך אגב, הזכרתי בדבריי שבהיכרותי את המצב הקיים הנוכחי, כמדומני שקבלתה של הצעת חוק מעין זו ללא קונצנזוס מסביבה, נזקה עלול להיות גדול מתועלתה. מצד אחד

כתבת בתגובתך שכיום יש התנגדות של הרבנים הראשיים לישראל להצעת חוק זו, ולכן יש לפעול מעליהם, ובעצם "לכפות" עליהם את החוק. מצד שני, במענה לטענה שאם תתקבל ההצעה, יפסיקו בתי הדין לתת פסקי דין של גירושים, כתבת כדברים הבאים:

קשה להאמין שטענה זו מועלית בפועל, או שהיא מועלית על הדעת. חובתם של בתי הדין לפסוק על פי הדין ועל פי החוק כשהוא מופנה אליהם. ברור לחלוטין שהם יוסיפו להתנהג כך. אם יקרה מקרה שבו יופקעו הקידושין על פי החוק, והאישה תבקש להינשא שנית, יוכל הדבר להתברר בפני בית הדין באותה שעה, ואזי יפסוק כפי שיפסוק לפי סמכותו.

איני מבין איך כאשר ראשי המערכת מתנגדים להצעת החוק, מופרך לחשוב שהם יעשו ככל יכולתם כדי שדבר כזה, גם אם יעבור מבחינה חוקית, לא יהיה לו תוקף מעשי. אם דיין יחשוב מבחינה הלכתית שפסק דין שיתן עלול לגרום לכך שאישה תהיה מותרת להינשא על פי החוק במדינת ישראל, למרות שלדעתו היא אשת איש, הרי המסקנה ההלכתית הנגזרת מכך היא שבהוצאת פסק דין כזה הוא יעבור על איסור של "לפני עיוור", ולכן הוא יימנע מלתת פסק דין זה. מעבר לכך, גם אם יימצאו דיינים שיפסקו על פי הצעת חוק כזו, הרי שבמצב כזה, יש בדרך כלל צד שני שיגיש ערעור לבית הדין הגדול, ואיני רואה אפשרות כיום בה נשיא בית הדין הגדול מתנגד באופן חריף להצעת חוק שכזו, ובכל זאת ההרכב שישב בעניין זה בבית הדין הגדול, יפסוק בניגוד לדעתו. כך גם שמעתי בצורה מפורשת מדיין בבית הדין הגדול (האמירה שהוא רואה אפשרות תיאורטית של היתכנות הלכתית לדבר כזה הייתה אמירה כבדרך אגב, עיקר דבריו בשיחה עימי הייתה האמירה המפורשת שלא כדאי ללכת בדרך כזו מבחינה מעשית, גם אם יש לה היתכנות תיאורטית).

ג. פתיחה לדיון ההלכתי

בשורות הבאות אכתוב כמה מילים מנקודת מבט הלכתית באשר למאמר שנכתב. אדגיש שבתור אדם פרטי אין בכוונתי לתת הכרעה הלכתית בעניין זה. כאמור, הכרעה הלכתית צריכים לתת כאלו שעוסקים בעניין זה למעשה, ולא אדם כמוני, שגם אם למד בעבר את הסוגיות ההלכתיות השונות, מעולם לא עסק במתן גיטין, והדבר נכון לשני הצדדים:

מצד אחד, מעולם לא בא בכי של עגונה לפתחי (הראשון לציון, הגר"ע יוסף זצ"ל, בהספדו על הגרצ"פ פראנק (נדפס בסוף ספרו חזון עובדיה על הלכות ברכות), הביא מקרה שבו הגרצ"פ פראנק זצ"ל, רבה של ירושלים, פסק להיתר עגונה בעניין מסוים בניגוד לדעתו של החזון איש. כשאמרו לו שהחזון איש החמיר במקרה כזה, אמר להם שאל החזון איש לא הגיעה אותה עגונה במקרה מעשי¹).

מצד שני, איני חלק מהמערכת הציבורית היודעת לשקול את ההשלכות ההלכתיות הציבוריות של קבלת חוק שכזה (ועיקרון נוסף שמצוי בהלכה היהודית הוא שלעיתים, על מנת לשמור על הכלל, אין מנוס מפגיעה קשה מאוד בפרט במקרים מסוימים).

1. ראה לעיל, סימן מו.

ככלל, הצגת הדברים במאמר המצורף כאילו הם פשוטים מבחינה הלכתית, שכן בכל הדורות נהגו לתקן תקנות של הפקעת ממון הקידושים, אינה פשוטה וכרוכה במחלוקת הלכתית גדולה. כל המקרים בהם תיקנו בצורה ברורה הפקעה של הקידושים במהלך הדורות, התייחסו למקרים שבהם התקנה הייתה שמי שמקדש באופן שאינו מקובל על מתקני התקנה, אין הקידושים חלים, כלומר הפקעה בשעת מעשה ולא למפרע². אמנם המאמר מתייחס לנקודה זו בקצרה בטענה שפשוט שהדבר אפשרי, אך מה שפשוט במאמר, אינו פשוט כלל.

ד. דיון בשיטת הרשב"א על הפקעת קידושים

כיוון שבמאמר המצורף מובאים פסקים רבים מאוד של הרשב"א (ולמען האמת גם רמוז במאמר שבדברי הרשב"א עצמו יש הגבלות), אצטט בצורה מפורשת את דברי הרשב"א על מנת ללמוד את גישתו לעניין.

נקודת המוצא של הרשב"א היא השאלה הברורה מאליה, שאם אכן כל כך פשוט לפתור בעיות של עגינות על ידי הפקעת קידושים, מדוע חכמים עצמם לא תקנו הפקעה של הקידושים במקרים בהם הבעל טבע "במים שאין להם סוף", כלומר סביר להניח שהוא מת, אך אין כלים הלכתיים מספקים להכריע בדבר, ולכן האישה עגונה. ואלו הם דברי הרשב"א בחידושו למסכת כתובות (ב"ע"ב):

ואם תאמר: מאי שנא מטבע במים שאין להם סוף, דלא אפקעינהו רבנן לקידושיה משום עגינות?

יש לומר דבכדי לא מפקיעי להו רבנן לקידושי, אלא היכא דאיכא סרך גיטא כדהכא.

אי נמי בעד אחד מעיד שמת בעלה, דההיא נמי משום תקנת עגונות היא, כדאיתא בריש פרק האשה רבה (יבמות פ"א ע"א), דסמכה אהימנותיה דעד ואפילו בגוי מסיח לפי תומו, ועיקר טעמא דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקעינהו רבנן לקידושיה מיניה, וכן פירש"י ז"ל בשבת פרק חבית (קמ"ב ע"ב) גבי אין עד מפי עד כשר, אלא בעדות אישה בלבד. ואף על גב דכי אתי בעל תצא מזה ומזה והוולד מן האחרון ממזר גמור, כדאיתא התם בפרק האישה רבה, היינו טעמא משום דלא אפקעינהו רבנן לקידושיה לגמרי, אלא משום דסמכין אדיוקא דאיתתא ומימר אמרי איתתא דייקא ומינסבא, וכיוון שבא הבעל, איגלי מילתא דלא דייקא שפיר. ומכל מקום, מעיקרא לא אפקעינהו רבנן לקידושיה, אלא משום סרך דעד אחד, אבל בכדי בטבע במים שאין להם סוף – לא תקינו.

וההיא דאותבה אבי כרסיא ואתא חבריה וחטפה מיניה והווי תמן רב ברונא ורב חננאל ולא אצרכוה גיטא (יבמות ק"א ע"א), אי נמי בתלוהו וקדיש דאפקעינהו רבנן לקידושיה, כדאיתא התם בפרק חזקת הבתים (מ"ב ע"ב), התם משום דעיקר הקידושין

שלא ברצון חכמים היו, דהוא עשה שלא כהוגן, אבל במקום שחלו הקידושים ברצון חכמים והשתא הוא דאפקעינהו להו, אי איכא סרך גיטא – אין, אי לא – לא³.
אם נסכם את דברי הרשב"א בקצרה, לדעתו, אפשר להפקיע קידושים רק באחד משלושה אופנים:

1. כשמלכתחילה הקידושים היו כנגד רצונם של החכמים (קידש שלא כהוגן).
2. כשהבעל נתן גט, ומאיזו סיבה יש חשש שהגט אינו תקף (בהמשך הסביר הרשב"א שבאותם מקרים מדובר שהגט תלוי ברצונו של הבעל, ותקנת ההפקעה אינה מיושמת בפועל, אלא רק בתור איום על הבעל, שכיוון שממילא האישה לא תהיה אשתו, עדיף לו לרצות שהגט יחול).
3. במקרה שיש עדות על מותו של הבעל, והיא אינה מספקת מדין תורה, ולכן הוסיפו את ההפקעה כמעין תוספת ביטחון, וגם במקרה כזה אין מדובר בהפקעה גמורה.

תשובות הרשב"א המוזכרות במאמרו (חלק א סימן תקנא וסימן אלף קפו), שבהן הוא עסק באפשרות לתקן תקנה להפקיע את ממון הקידושים, עסקו בפירוש בקידושים שנעשו שלא כהוגן או כנגד תקנה מפורשת. כאמור לעיל, הרשב"א עצמו חילק בצורה ברורה ומפורשת בין מקרים כאלו למקרים של הפקעת קידושים עקב דבר שקרה אחרי הקידושים, שלטענתו, אין לעשות כן, אלא כתוספת לגט או לעדות שאינה מספקת על מיתת הבעל.
ראוי עוד לציין שבתשובה הנזכרת (סימן אלף קפו) כתב הרשב"א בעצמו, שבמקום שיש תלמיד חכם, על מנת שלתקנה המוצעת יהיה תוקף הלכתי, חובה להיוועץ באותו תלמיד חכם ולקבל את הסכמתו. כמדומני שבמציאות הנוכחית של מדינת ישראל, הכוונה היא למועצת הרבנות הראשית לישראל, שחייבת להסכים לתקנה שכזו על מנת שיהיה לה תוקף.

ה. האם היו מקרים שבהם הפקיעו קידושים למעשה שלא על פי תנאיו של הרשב"א?

אמנם במאמר המצורף הובאו שני מקרים "מפורסמים" של הפקעת קידושים שאינה עולה בקנה אחד עם תנאיו של הרשב"א, ולכאורה יש מהם ראייה שלא כרשב"א.
המקרים הללו הם:

1. אשת כוהן שאומרת לבעלה "טמאה אני לך", שלמרות שעל פי הדין נאמנת, חכמים תיקנו שאינה נאמנת ומותרת לבעלה, שמא נתנה עיניה באחר (משנה נדרים צ ע"ב). יש מן הראשונים (ר"ן שם) שהסבירו את תקנת חכמים באופן שהם הפקיעו למפרע את הקידושים, וכך יוצא שכשהאישה נאנסה, היא לא הייתה אשת איש, וממילא לא נאסרה לבעלה.
2. "תקנת אוסטרייך" שהובאה על ידי הרמ"א (אבן העזר סימן ז סעיף יא), שבה התירו את כל הנשים שנשבו בשעת הגזירה, אף על פי שחז"ל גזרו על איסור שבויה לכוהן. תקנה זו הוסברה על ידי הרמ"א בדרכי משה (סימן ז) באופן של הפקעת הקידושים.

3. וכך גם בשו"ת הרשב"א (חלק א סימן אלף קסב).

אולם יש שני דברים משותפים לשני מקרים אלו:

האחד הוא שהפקעת הקידושים באותם מקרים היא רק הסבר מוצע, אבל אינה ההסבר הבלעדי. כך הוא בעניין האומרת "טמאה אני לך"⁴. כך גם לגבי "תקנת אוסטרייך" – הדרכי משה (ש) אמנם העלה אפשרות שההיתר של אותן נשים היה מכוח הפקעת הקידושים, אך הוא עצמו העלה אפשרויות אחרות להסביר מדוע הן הותרו. מעבר לכך, אפשרות הפקעת הקידושין אינה סבירה, שכן הצורך בהיתר שם היה בעיקר לכוהנים (שנשותיהם נאסרות אפילו באונס ולא רק בזנות), ואישה שנאנסה על ידי גוי אסורה לכוהן גם אם אינה נשואה⁵. הנקודה הנוספת היא העובדה הפשוטה שבשני מקרים אלו הטעם של הפקעת הקידושים נאמר כדי להשאיר אישה תחת בעלה ולא כדי להוציא אישה מבעלה⁶.

כלומר, עדיין אין כל ראייה כנגד שיטת הרשב"א שטען שאין מתקנים תקנה להפקיע קידושים עקב דבר שהתחדש אחרי שעת הקידושים, אלא כאשר מצטרף לכך דבר נוסף, כגון גט בעייתית או עדות שאינה מספקת על מיתה.

1. סיכום

כאמור בדבריי לעיל, אין ברצוני להכריע בדבר מבחינה הלכתית (ואף אין כל משמעות להכרעה כזו מצדי כל עוד איני עוסק בדבר למעשה), אלא רק להסביר מדוע הדברים אינם פשוטים כל כך כפי שהוצג במאמר המצורף, אלא יש צדדים לכאן ולכאן. אני מעריך שבוודאי הינכם מכירים את הויכוח שהתנהל בדיוק בעניין זה בין הרב שלמה ריסקין לבין ד"ר בית הדין הגדול (לשעבר), מורי ורבי הגאון הרב זלמן נחמיה גולדברג שליט"א, מעל גבי כתב העת תחומין (כרכים כב-כג).

לכן ניסיון להעביר הצעת חוק בעניין שנוי במחלוקת הלכתית מעל גבה של הרבנות הראשית וחרף התנגדותה יגרום לעניות דעתי לנזק רב, ותועלתו המעשית מסופקת ביותר. לסיום, הוזכר כאן סבלן של כמה נשים. מדובר כאן כמובן בסבל איום שאין לתארו. אמנם לגבי בעל הנמצא שנים רבות בכלא עקב סרבנותו לתת גט, בוודאי ידוע לכם שאם המחוקק היה מאמץ את דעת ההלכה הפשוטה והברורה של "כופים אותו עד שיאמר רוצה אני", בעיה זו הייתה נפתרת באופן מיידי, אלא שהמציאות המשפטית של היום סוברת ש"כבוד האדם וחירותו" זהו ערך הגובר על זכותה של האישה העגונה לצאת לחופשי, ולכן ענישה פיזית אינה באה בחשבון מצד המחוקק. כמדומני שראוי להפנות את המשאבים לכיוון זה,

4. ראה למשל תוספות נדרים (צ"ע"ב), אפשרויות אחרות להסבר המשנה שם.

5. ראה אבני מילואים (סימן ז ס"ק ה) ועוד, שדחו את דברי הדרכי משה מכוח קושיא זו.

6. כך גם יש להשיב גם כנגד הטענה שבמאמרך, שכדי להתיר ממזרים משתמשים בהפקעת הקידושים. אמנם למעשה אעיר על כך, שמעולם לא ראיתי פסק דין של בתי הדין הרבניים שבו מתירים ממזר באמצעות הפקעת הקידושים. ראיתי הרבה פסקי דין בעניין התרת ממזרים שבהם הצליחו לפסול את עדי הקידושים או לטעון טענות אחרות, חלקן סבוכות ביותר מבחינה הלכתית. אשמח אם אפשר יהיה להפנות אותי לפסק דין בו היתר הממזרים היה על בסיס הפקעת הקידושים מכוח הפקרה של ממון הקידושים. רק לאחרונה הייתי מעורב במקרה קשה של ממזרות בו הדיינים ניסו לבדוק אם אפשר לבטל את הקידושים עקב טענת מקח טעות (נעזרו בי על מנת לברר את המציאות הרפואית שהייתה קשורה לענייני פוריות), ולא שמעתי מהדיינים שהעלו בדעתם להפקיע את ממון הקידושים כדי להתיר את אותה ממזרת.

ש א ג ת

א ב נ ה ע ז ר

כ ה ן

שיביא מזור לפחות לאלו שנמצאים כאן עימנו, שכן פתרון זה, גם אם אינו פשוט מבחינה משפטית וחוקתית, הרי הוא קביל למהדרין מבחינה הלכתית.

בברכת מועדים לשמחה,
אריה כץ

